

УДК: 330.341.1

Ірина КАЛІНА

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні аспекти інноваційного розвитку економіки України, проаналізовано інноваційну активність промислових підприємств України, джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності й тенденції її розвитку. Досліджено причини відставання України в інноваційному розвитку та сформульовано шляхи підвищення конкурентоспроможності нашої держави у світовій високотехнологічній економіці.

The key aspects of innovation development in Ukrainian economy are considered. Innovative activity of Ukrainian industrial enterprises, financial sources of supporting an innovation activity and the trends of its development are analyzed. The causes of Ukrainian lack in innovative development are determined. The ways to increasing our country's competitiveness in the global high-tech economy are proposed.

Ключові слова: інноваційна діяльність, активність, фінансове забезпечення, нова продукція, інноваційний розвиток, інноваційний бар'єр.

Keywords: innovation activity, activity, financial assurance, new product line, innovative development, innovative barrier.

Нині Україну зараховано до категорії країн з ринковою економікою, тому уряд нашої держави приймає нові та удосконалює існуючі нормативно-правові акти, що спрямовують економіку до інноваційної моделі розвитку, а також запроваджує нові податкові, митні та інші пільги для розвитку малого та середнього бізнесу, налагоджує економічні, соціальні й технологічні відносини з іншими країнами. Перехід економіки до нового якісного стану супроводжуватиметься інноваційним розвитком України як незалежної держави, що дасть змогу реорганізувати економіку за рахунок впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції українських підприємств можливе за умови технологічного переоснащення та піднесення наукоємних галузей виробництва. Досвід зарубіжних країн переконливо засвідчує, що інновації мають стратегічне значення для подальшого розвитку економіки, і упродовж останніх десятиліть економісти пов'язують економічний розвиток з інноваційним.

Характер трансформаційних процесів і темпи формування постіндустріального суспільства визначаються економічним потенціалом держави, який одночасно складає основу її подальшого інноваційного розвитку. Економічний і науковий потенціали України

© Ірина Каліна, 2013.

входять до першої п'ятірки країн Європи, а за ефективністю використання – замикають першу сотню країн світу. Вибір Україною випереджальної інноваційної моделі подальшого розвитку – об'єктивний закономірний процес, зумовлений ендогенними та екзогенними чинниками, однак орієнтація на інноваційний розвиток як основу економічного зростання потребує відповідних коштів [1, с. 35].

Досвід успішного господарювання розвинутих країн підтверджує, що серед складових системи забезпечення інноваційного розвитку найголовнішим постає його фінансове забезпечення. Особливої гостроти це питання набуває в умовах трансформації економічної системи України, коли актуалізується проблематика збалансування, ефективного використання та результативності обмежених бюджетних ресурсів інноваційного розвитку.

Проблеми дослідження інноваційних процесів, а також економічного оцінювання інноваційних рішень були і залишаються актуальними та знаходять відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Поряд з тим, багато питань теоретичного і методичного характеру щодо комплексного дослідження проблем управління та оцінювання інноваційної діяльності потребують поглибленого вивчення.

Фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд сутності інновацій та інноваційної діяльності, знайшли своє відображення в роботах зарубіжних учених П. Друкера, А. Клайнкнехта, Е. Менсфілда, К. Опенлендера, П. Пілдича, Б. Санто, Р. Уотермена, Й. Шумпетера, а також вітчизняних – В. Александрової, О. Амоші, Л. Антонюк, С. Галузи, А. Гальчинського, Б. Данилишина, О. Лапко, А. Поручника, П. Перерви, Д. Стеценка, Д. Черваньова.

Окремі питання організації, управління, фінансування, оцінювання економічної ефективності інноваційних проектів розглядаються в роботах українських вчених В. Бабица, І. Бланка, Є. Воробйова, Г. Задорожного, О. Марченко, Й. Петровича, Л. Української, В. Хобти і закордонних – Л. Водачка, О. Водачкової, Ш. Тацуно, Б. Твісса, П. Уайта.

Незважаючи на велике розмаїття теоретичних і прикладних розробок, присвячених інноваційній діяльності, значне число питань залишилися маловивченими і невирішеними навіть у теоретичному аспекті. У багатьох роботах, як правило, розглядаються загальні проблеми організації інноваційної діяльності, а при оцінюванні інвестицій не враховується ступінь інноваційності об'єктів інвестування та потреби у них споживачів. Зважаючи на це, особливого значення набуває аналіз новітніх теорій та практики управління інноваційним процесом та оцінювання інноваційних рішень з метою їх адаптації до українських підприємств і економіки України загалом.

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо аналізу і оцінювання інноваційної активності українських суб'єктів господарювання в умовах розбудови постіндустріального суспільства.

На рубежі століть у світовій економіці починає дедалі ширше й інтенсивніше розвиватися інноваційна діяльність. У провідних західних країнах інноваційний шлях розвитку стає головним напрямом удосконалення виробничо-технічної бази виробництва і забезпечення економічного зростання. Так, збільшується частка наукових досліджень у складі ВВП, зростає питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, досягаючи 70–80% у США, Японії, Німеччині, Франції. Частка наукомісткої продукції в загальному її

обсязі ЄС, Японії, США перевищує 20–30%. Підвищується частка інновацій у складі експорту. Питома вага витрат на НДДКР досягає в найбільш розвинених країнах 3–4% ВВП [2, с. 368].

Важливим стимулом розширення й інтенсифікації інноваційної діяльності в західній економіці стали розроблення і впровадження національних і міжнародних інноваційних систем, головна мета яких зводиться до забезпечення сприятливих умов для активізації інноваційного фактора економічного зростання. Складовою частиною цих систем є безпосередня і масштабна участь держави у фінансуванні наукомістких виробництв інноваційної спрямованості: повне або часткове фінансування НДДКР, надання дотацій на покриття частини інноваційних витрат, економічне стимулювання інновацій через систему оподаткування і кредитування (податкове кредитування, державні гарантії ризикових кредитів і кредитів для малих і середніх підприємств), створення інноваційної інфраструктури (наукові інкубатори, центри колективного користування дорогим устаткуванням та інше) і надання інфраструктурної підтримки розроблювачам інновацій, особливо у сфері малого і середнього бізнесу. Як показує практика, доволі успішним є бюджетне фінансування інноваційних проектів в галузі біотехнологій, інформатики, економічної кібернетики та охорони навколишнього середовища [3, с. 8–9].

З метою розвитку інноваційного законодавства, захисту інтелектуальної власності, сприяння трансферу інноваційних технологій в економічно розвинених країнах створюються нові адміністративні структури при урядах для здійснення цілеспрямованої інноваційної політики. Зростає значення спеціальних міжнародних організацій зі сприяння інноваційному прогресу. Особливо це стосується підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, формування міжнародних інноваційних програм, сприяння регіональному науково-технічному та інноваційному співробітництву в рамках ЄС. Значного поширення отримала інтеграція науково-технічної діяльності шляхом створення кластерів – добровільних асоціацій суб'єктів господарювання територіально-галузевого типу з метою об'єднання частини своїх капіталів для виконання великих (найчастіше інноваційного характеру) проектів, що не під силу окремим суб'єктам ринку.

Світовий позитивний досвід в галузі створення і поширення інновацій, їх фінансового забезпечення варто ретельно вивчати і використовувати в процесі ринкової трансформації економіки України, зрозуміло, з урахуванням специфіки умов функціонування інноваційно-інвестиційного механізму нашої країни. За останні 10–12 років встановлено значне відставання України від економічно розвинених країн у питаннях охоплення промисловості інноваційними процесами, що характеризується, зокрема, зменшенням частки і кількості підприємств, які створюють і впроваджують інновації. Статистичні дані дозволяють констатувати, що звузилася сфера впровадження нових технологічних процесів і застосування засобів виробництва інноваційної спрямованості, а також освоєння виробництва нових видів продукції. Виняток становить лише такий різновид інновацій, як проведення комплексної механізації й автоматизації виробництва [4, с. 213–214].

Системне скорочення обсягів фінансування науки, чисельності наукових організацій і працюючих в них, погіршення стану матеріально-технічної бази таких установ, що відбувалося упродовж останніх років, позначилось на результатах інноваційної діяльності

I. Каліна

Аналіз та оцінка розвитку ...

в промисловості України, а також спричинило зменшення масштабів інноваційної діяльності. Дані табл. 1 засвідчують стабільно низький рівень інноваційної активності промислових підприємств упродовж останнього десятиліття, а також відсутність окреслених позитивних тенденцій у розвитку інноваційного процесу. З табл. 1 видно, що навіть у кризовий і посткризовий періоди не спостерігаються будь-які різкі коливання показників інноваційної активності, що засвідчує слабкий зв'язок інноваційної сфери з основними економічними процесами, які відбуваються в державі і в світі (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств України

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин, обладнання та програмного за безпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%		млн. грн.						
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання, пов'язане з упровадженням інновацій.

Джерело: [5].

Дослідження показують, що більш сприйнятливими до нововведень були великі підприємства. Так, серед підприємств з чисельністю працівників 5–10 тис. осіб та 10,1–25 тис. осіб інновації здійснювали 63,8% та 62,5% відповідної групи підприємств, а з чисельністю працівників 100–200 осіб та 50–99 осіб – 13,5% і 8,7% підприємств. Як бачимо, частка промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, в 2011 році зросла (див. табл. 1), зріс і обсяг інноваційних витрат в промисловості, що значною мірою обґрунтовується ціновим фактором. Однак це не єдине пояснення, оскільки індекс зростання обсягу інноваційних витрат значно перевищує середній індекс цін виробленої промислової продукції і середній індекс інвестицій в основний капітал. Таке

перевищення можна пояснити збільшенням масштабів впроваджених інноваційних продуктів, або зростанням їх вартості у зв'язку з технічним ускладненням, підвищенням якості та ступенем новизни. Отже, ми маємо справу з контурами двох різноспрямованих векторів: звуження сфери інноваційної діяльності в промисловості супроводжується одночасним зростанням масштабів, складності, ступеня новизни, ефективності впровадження окремих інноваційних продуктів. Майже кожне третє інноваційно активне підприємство займалося виробничим проектуванням та іншими видами проектно-конструкторських робіт, пов'язаних з технологічним оснащенням, організацією виробництва і початковим етапом випуску нової продукції та впровадженням нових методів її виробництва.

Поряд з тим, з табл. 2 видно, що у 2011 році кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів становила 2510, причому з них лише 517 характеризуються як маловідходні, ресурсозберігаючі і безвідходні, тоді як у 1991 р. ці показники становили відповідно 7303 та 1825 (див. табл. 2). Отже, незважаючи на окремі позитивні зрушення упродовж останніх років, можемо констатувати, що впровадження нових технологічних процесів за 20 років зменшилося більше ніж у 5 разів, у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих – у 4 рази.

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції,* найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	X
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8

* до 2003 року нових видів продукції.

Джерело: [5].

Як показав аналіз причин, що гальмують розроблення і реалізацію інноваційних процесів, до них (за результатами експертних досліджень) належать: відсутність фінансування, високі витрати, відсутність засобів у замовника, високі кредитні ставки, недосконалість законодавства, труднощі із сировиною і матеріалами, високий економічний ризик, відсутність попиту на продукцію, недостатня інформація про ринки збуту. Як бачимо, більшість зазначених причин мають відверто фінансовий характер. Розгляд обсягів

фінансування інновацій у промисловості України за 2000–2011 рр. вказує на їхню нестабільність: якщо досліджувати власні фінансові ресурси підприємств, то упродовж років вони збільшувалися і на кінець 2011 року становили 7585,6 млн. грн. Інші джерела фінансування інновацій не виявили помітної вираженої динаміки (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
млн. грн.					
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2

Джерело: [5].

Незважаючи на збільшення загального обсягу фінансування інновацій, їх інвестиційне забезпечення варто визнати недостатнім. Це підтверджується, зокрема, аналізом структури сукупного обсягу інноваційного фінансування, в результаті якого очевидно є, насамперед, неприпустимо мізерна участь держави в інноваційній діяльності (1% загального обсягу фінансування інновацій). Мала і нестабільна частка коштів іноземних інвесторів у фінансовому забезпеченні інноваційної діяльності теж свідчить про великі невикористані резерви зростання.

Подолання інвестиційної нестачі в інноваційній сфері вимагає пошуку нових фінансових джерел та інтенсифікації наявних інвестиційних ресурсів для поживлення інвестиційного процесу в країні. Економічна наука при цьому покликана обґрунтувати методологічні основи відбору найбільш перспективних напрямів інноваційної діяльності й окремих інноваційних об'єктів для перетворення їх на об'єкти пріоритетного інвестування. Отже, сьогодні розвиток інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям, і саме тому, на наш погляд, українські науковці активізували дослідження, пов'язані з актуальними проблемами інноваційно-інвестиційного процесу [6, с. 123–125].

У підсумку можемо зазначити, що втілення нових технологій – складний процес, що супроводжується високими витратами і характеризується невизначеністю результатів, що зумовлює закономірне виникнення у суб'єктів господарювання ряду перешкод, які

подолати доволі важко. Сукупність цих перешкод створює інноваційний бар'єр, який розраховується як співвідношення очікуваного рівня прибутковості від інноваційної діяльності та очікуваного рівня прибутковості від традиційної діяльності підприємця.

У суспільстві існує багато бар'єрів, що протидіють інноваціям, а саме: швидке моральне знецінення капіталу під впливом новацій, наявність в економіці дешевих традиційних ресурсів, необхідність здійснення значних капіталовкладень в умовах ризикованості і невизначеності результатів тощо. Зважаючи на ці обставини, економічним суб'єктам необхідно створити сприятливі умови для розвитку інноваційної активності, у т. ч. сформувати і запровадити в практику господарювання пакет відповідних стимулів і гарантій.

Література

1. Павленко І. А. *Методологічні засади оцінки інноваційного потенціалу України* / І. А. Павленко // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* – Чернігів: ЧДТУ, 2010. – № 44. – С. 32–40.
2. *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика* : моногр. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
3. Пилипенко Г. М. *Механізм ініціювання інноваційного розвитку в Україні* / Г. М. Пилипенко, В. В. Чернобаєв // *Економічний вісник НГУ.* – 2005. – № 1. – С. 6–12.
4. Гаман М. *Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні* / М. Гаман // *Вісник національної академії державного управління.* – 2007. – № 1. – С. 213–214.
5. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Павленко І. А. *Новітні методики оцінювання ефективності національних інноваційних систем* / І. А. Павленко // *Формування ринкової економіки. Збірник наукових праць Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана. Спеціальний випуск «Економіка підприємства: теорія та практика»* – К. : КНЕУ, 2010. – Том 1. – С. 120–131.